

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Церковна О. В.

Досліджено функції цивільно-правової відповідальності та їхній зміст. Аргументовано, що кожна функція цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди відображає певний напрямок впливу цивільно-правової відповідальності й має свою специфіку.

Ключові слова: функції юридичної відповідальності, цивільно-правова відповідальність, завдання шкоди, функції цивільно-правової відповідальності, загально-правові функції, специфічні цивілістичні функції.

Исследованы функции гражданско-правовой ответственности и их содержание. Аргументировано, что каждая функция гражданско-правовой ответственности за причинение вреда отражает определенное направление воздействия гражданско-правовой ответственности и имеет свою специфику.

Ключевые слова: функции юридической ответственности, гражданско-правовая ответственность, причинение вреда, функции гражданско-правовой ответственности, общеправовые функции, специфические цивилистические функции.

Investigated the function of civil liability and their meaning. Argued that every function of civil liability for damage reflects a certain area of influence of civil liability and has its own specifics.

Keywords: functions of legal liability, civil liability, infliction of harm, function of civil liability, general legal functions, specific civic functions.

Проблематика пов'язана з тим, що цивільно-правова відповідальність за завдання шкоди - реалізація (застосування) правовідновлювальної санкції, внаслідок якої на особу покладаються негативні майнові наслідки проти-правної поведінки, що супроводжується стимулюванням порушника до здійснення певних дій у майбутньому й має метою захист інтересів потерпілої особи.

Цивільно-правова відповідальність є обов'язком особи нести передбачені нормами права негативні наслідки за здійснення правопорушення, який має примусовий характер незалежно від того, виконується він добровільно чи в судовому порядку.

Для більш детальної характеристики цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди є необхідність звернутися до аналізу функцій, які вона виконує.

Метою статті є дослідження особливостей механізму реалізації функцій цивільно-правової відповідальності.

За весь період існування вітчизняної цивілістики не було здійснено фундаментального наукового дослідження функцій цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди. У кращому разі розгляду цього питання приділялося кілька абзаців у підручниках з цивільного права або в монографічних дослідженнях проблем цивільно-правової відповідальності. Окремі зауваження щодо функцій цивільно-правової відповідальності були висловлені такими вченими, як: Г.М. Белякова, В. Варкалло, Д.А. Липинський, Є.А. Суханов та ін.

Слово "функція" походить від латинського *functio*

- здійснення. Термін "функція" не є лише юридичним поняттям, він має безліч значень. Наприклад, у біології функція - це діяльність органа й організму, у математиці та фізиці - виражає залежність однієї змінної величини від іншої тощо.

Основною ознакою функцій юридичної відповідальності дослідники називають їх цільовий характер. Саме цілі юридичної відповідальності визначають і її функції. Так за допомогою мір юридичної відповідальності досягаються цілі покарання правопорушників, запобігання самим правопорушенням, а також поновлення порушеної соціальної справедливості [17, 435].

У літературі зазначається, що цілі та функції відповідальності настільки тісно пов'язані, що деякими авторами вони не розрізняються зовсім, а тому, говорячи про цілі юридичної відповідальності, фактично мають на увазі її функції [16, 515].

За основу можна взяти поняття функцій юридичної відповідальності як основних напрямків впливу юридичної відповідальності на суспільні відносини, поведінку суб'єктів, мораль, правосвідомість, культуру, в яких розкривається її сутність, соціальне призначення й за допомогою яких досягаються цілі юридичної відповідальності [8, 91].

Досить неоднозначно вирішується в юридичній літературі також питання класифікації функцій юридичної відповідальності. Одні науковці виділяють каральну й правовідновлювальну функції юридичної відповідальності [6, 29-30]. Н.С. Малєїн вважає, що відповідальності властиві превентивна (запобіжно-виховна), репресивна (каральна), компенсаційна (відбудовна) і сигналізаційна функції [10, 145]. А.С. Шабуров виділяє такі функції юридичної відповідальності: штрафна (каральна), превентивна (запобіжна), виховна, правовідновлювальна (компенсаційна), організуюча (регулятивна). Слід визнати цю класифікацію найбільш вдалою [15, 420-421].

Перелік функцій цивільно-правової відповідальності та їхній зміст і сьогодні залишаються не до кінця визначеними. Достатньо зазначити, що відсутня єдина думка з приводу класифікації функцій цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди, спостерігається подвоєння в назвах і змістові функцій, винесення на перше місце однієї функції й, відповідно, упушення іншої [7, 421]. У дослідженнях вчених-цивілістів існують тенденції віддання переваги відновлювальній функції та висування її на перше місце, і поряд з цим заперечення каральної функції цивільно-правової відповідальності. Інші вчені з деякими застереженням визнають наявність каральної функції, вважаючи, що каральна (штрафна) функція полягає в штрафних санкціях (штраф, пеня, неустойка) [5, 38].

Щодо окремих функцій, слід зазначити, що в цивілістів немає єдності думок щодо самостійності превентивної функції. Деякі автори взагалі не виділяють її у своїх класифікаціях [13, 33]. Наприклад, М.С. Малєїн запобіжний, превентивний, виховний вплив майнової відповідальності зводить до однієї функції - стимулюючої [11, 9]. Інші науковці також поєднують кілька функцій цивільно-правової відповідальності в одну й називають

її: запобіжно-виховною, виховно-запобіжною [3, 12]. Це пов'язано з тим, що функції цивільно-правової відповідальності взаємодоповнюють одна одну й можуть діяти одночасно. Так, стимулюючи правомірну поведінку, законодавець одночасно запобігає правопорушенням і виховує громадян. Але, як слушно зазначав Б.Т. Базилюв, "інститут відповідальності в праві насамперед здійснює функцію загальної превенції правопорушень" [2, 66].

Деякі вчені виділяють загально-правові на рівні цивільного права й специфічні цивілістичні функції. До першої групи відносять: інформаційно-орієнтаційну, виховну (превентивну), регулятивну та захисну функції. Другу групу складають уповноважувальна й компенсаційна функції [18, 79].

Завданням інформаційно-орієнтаційної функції є ознайомлення суб'єктів цивільних відносин з концепцією прав людини, основами визначення положення приватної особи, загальними тенденціями правового регулювання в зазначеній сфері.

Наступною функцією є виховна, або як її ще називають - превентивна. Сутність превенції в цивільному праві часто зводять до санкцій, в яких міститься погроза, як і в кримінально-правовій літературі.

На наш погляд, превентивний вплив цивільно-правової відповідальності має бути пов'язаний з чітким формуванням цивільно-правових обов'язків, оскільки чітке розуміння особою висунутих до неї вимог уже є гарантією запобігання правопорушенням. Диспозиція цивільно-правової норми переконує суб'єкта діяти правомірно. Це своєрідний добровільний спосіб здійснення превентивної функції. А для громадян, які не поважають закон, переконливим фактором буде вже санкція.

При цьому регламентація відповідальності прямо починається не з умов її виникнення, а з установаження загального обов'язку належної поведінки та з обов'язків щодо відвернення або зменшення майнової шкоди, що загрожує. Цей обов'язок поширюється на всіх учасників цивільних правовідносин [17, 50-51].

Гостро постає питання про наявність каральної функції відповідальності в цивільному праві. Деякі науковці заперечують наявність у цивільно-правовій відповідальності каральної функції, указуючи на перевагу компенсаційної або стимулюючої функції [1, 21]. Інші вчені визнають за цивільно-правовою відповідальністю каральну функцію й відзначають, що "каральну (штрафну) функцію виконують штрафні санкції (штраф, пеня, неустойка)" [13, 43].

І хоча наукові позиції цивілістів розділилися щодо наявності каральної функції в цивільному праві, на нашу думку, треба погодитися з М.С. Малєїним, який вважає, що відповідальності властива каральна функція та що всі функції взаємозалежні й по-різному проявляються в тому чи іншому ступені в галузях права [12, 49].

Щодо виховної функції, то міри цивільно-правової відповідальності мають виховний характер, тому що служать для відновлення майнової сфери потерпілого, але водночас вони звужують майнову сферу іншої сторони. Крім того, здійснюється осуд суб'єкта, який вчинив цивільно-правовий делікт. Осуд завжди містить елемент кари, він негативним чином впливає на правопорушника, заподіює йому моральні страждання. В осуді особи, яка порушила цивільно-правову норму, дається негативна оцінка дій правопорушника й самого діяння. У цьому може проявлятися також каральний елемент цивільно-правової відповідальності [19, 47]. Виховна

функція юридичної відповідальності виражається в здатності впливати на волю й свідомість людей з метою формування в них шанобливого ставлення до правових норм і забезпечення правомірної поведінки.

Часто виховну функцію поєднують з превентивною й називають її запобіжно-виховною. Таку позицію можна зустріти в дослідженнях, присвячених цивільно-правовій відповідальності [10, 145].

У цивільно-правових дослідженнях значна увага приділяється стимулюючій функції цивільно-правової відповідальності [13, 36]. Але стимулюючи правомірну поведінку, відповідальність виконує й функцію регулювання поведінки суб'єктів.

Значення уповноважувальної функції полягає в тому, що цивільне право створює нормативну базу саморегулювання в галузі приватного права, визначає основи внутрішнього регулювання за допомогою погодження між сторонами цивільних відносин.

Наявність відновлювальної функції в науці цивільного права не піддається сумніву. У науці цивільного права відновлювальну функцію юридичної відповідальності науковці пов'язують із компенсацією збитків [9, 38]. Ми згодні з точкою зору, що пов'язує цю функцію не тільки з відшкодуванням збитків, а й з відновленням порушених майнових і інших відносин [4, 9-10]. Норми цивільного права не тільки спрямовані на відновлення прав потерпілого, відшкодування йому матеріальної й моральної шкоди, вони примушують правопорушника до правомірної поведінки, тим самим відновлюючи суспільні відносини, оскільки кожне правопорушення завжди завдає шкоду всьому суспільству, а не тільки конкретній людині.

З огляду на викладене, можна зробити висновок про те, що кожна функція цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди відображає певний напрямок впливу цивільно-правової відповідальності й має свою специфіку. Деякі види впливу здійснюються одночасно, але це не є підставою для включення до змісту однієї функції тих ознак, які характерні для інших функцій цивільно-правової відповідальності. Поняття "інформаційно-орієнтаційна", "каральна", "превентивна", "регулятивна", "виховна", "уповноважувальна", "відновлювальна" функція визначають направленість впливу інституту цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди.

Література

1. Антимонов Б.С. Основания договорной ответственности социалистических организаций / Борис Сергеевич Антимонов. - М.: Госюриздат, 1962. - 175 с.
2. Базилюв Б.Т. Ответственность в советском праве: Учеб. пособие. / Борис Тимофеевич Базилюв. - Красноярск: Краснояр. ун-т, 1977. - 72 с.
3. Белякова А.М. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда. Теория и практика / Анна Михайловна Белякова. - М.: Изд-во МГУ, 1986. - 149 с.
4. Боброва Д.В. Проблемы деликтной ответственности в советском гражданском праве: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук. - Харьков, 1988. - 56 с.
5. Варкалло В. Ответственность по гражданскому праву: Возмещение вреда - функции, виды, границы / Витольд Варкалло; пер. с пол. В.В. Залесского / Под ред. и с вступительной статьей С.Н. Братуся - М.: Прогресс, 1978. - 328 с.
6. Варул П.А. Методологические проблемы иссле-

дования гражданско-правовой ответственности / Паул Аугустович Варул. - Таллин: Ээсти раамат, 1986. - 152 с.

7. Илларионова Т.И. Ответственность по российскому гражданскому праву. Гражданское право. Часть первая / Под ред. Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгалло, В.А. Плетнева. - М., 1998. - 473 с.

8. Липинский Д.А. Проблемы юридической ответственности: [Монография] / Дмитрий Анатольевич Липинский; под ред. Р.Л. Хачатурова. - СПб: Юридический центр Пресс, 2003. - 387 с.

9. Малеин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях / Николай Сергеевич Малеин. - М.: Наука, 1968. - 207 с.

10. Малеин Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность / Николай Сергеевич Малеин. - М.: Юрид. лит., 1985. - 192 с.

11. Малеин Н.С. Проблемы имущественной ответственности хозяйственных органов: автореф. дис. на соискание ученой степени. канд. юрид. наук. - М., 1969. - 31 с.

12. Малеин Н.С. Юридическая ответственность и справедливость / Николай Сергеевич Малеин. - М.: Манускрипт, 1992. - 204 с.

13. Мамутов В.К., Овсиенко В.В., Юдин В.Я. Предприятие и материальная ответственность. - Киев: Наукова

думка, 1971. - 191 с.

14. Суханов Е. А. Превентивная функция имущественной ответственности // Советское государство и право. - 1982. - № 6. - С. 49-55.

15. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корецкого, В.Д. Перевалова. - 496 с.

16. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. - М.: Юрист, 2003. - 592 с.

17. Теория государства и права: Учебник / Под общ. ред. А.С. Пиголкина. - М.: ОАО Издательский Дом "Городец", 2003. - 544 с.

18. Харитонов Е.О., Старцев А.В., Харитонов Е.И. Гражданское право Украины: Учебник. - Х.: ООО "Одиссей", 2007. - 920 с.

19. Шевченко Я.Н., Собчак А.А., Луць В.В. и др. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан. - Киев: Наукова думка, 1988. - 261 с.

Церковна О.В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

ОДУВС

Надійшла до редакції: 01.03.2014